

Benkovački kraj na katastarskim mapama

VIII. i XIX.st

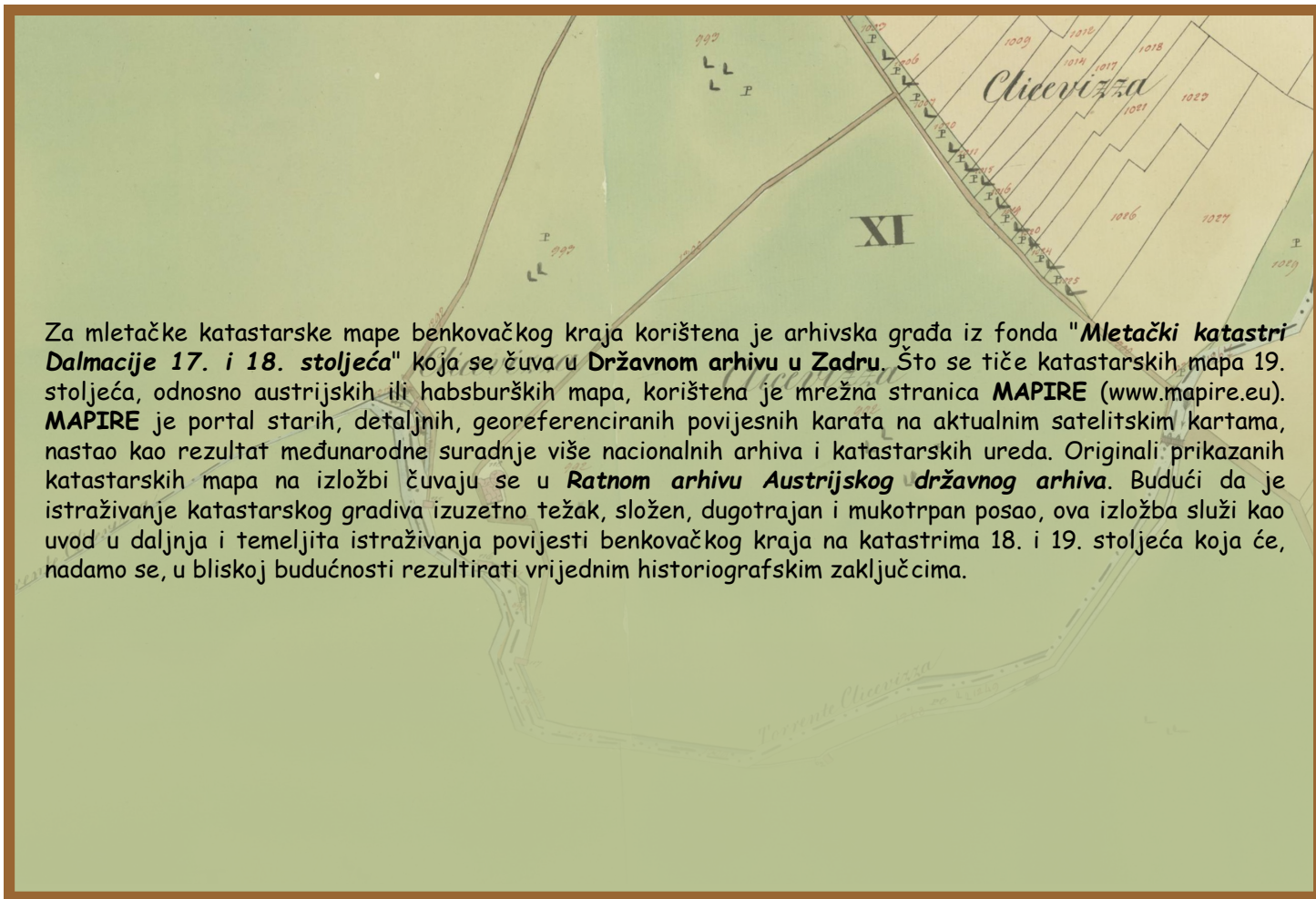
BENKOVAČKI KRAJ NA KATASTARSKIM MAPAMA XVIII. i XIX. st

Područje benkovačkog kraja zauzima značajan geografski prostor sjeverne Dalmacije, a njegova povijesna uloga u povijesti, kako Dalmacije, tako i hrvatskih zemalja, zauzima bitno mjesto. Pod benkovačkim krajem podrazumijevamo geografski prostor koji gravitira prema gradu Benkovcu. Valja napomenuti kako Benkovac nije postojao kao urbano središte u 18. stoljeću, a u 19. stoljeću nije imao veliku gravitacijsku moć. Zbog toga će se izložba odnositi na geografski prostor iz današnje perspektive gledanja na pojam benkovačkog kraja.

Povijesni katastri i mape su iznimno vrijedni povijesni izvori koji nam daju raznolike političke, društvene, ekonomske i demografske podatke. Istraživanjem povijesnih katastarskih 18. i 19. stoljeća benkovačkog kraja, dobivamo jasniju sliku područja u tom vremenu, ali i mogućnost spoznaje i razumijevanja današnjeg katastarskog stanja.

Pojam katastar potječe od starolatinskog izraza "*capistratum*", koji označava popis poreznih obveznika i njihove imovine. Katastar se danas definira kao skup podataka o zemljištu, koji služe za tehničke, gospodarske i statističke svrhe, za izradu zemljišnih knjiga te kao podloga za oporezivanje prihoda od zemljišta.

Promjena društvenih odnosa u Europi dovela je do pravednijih principa, temeljenima na stvarnom prihodu, koji su počeli mijenjati dotada stare oblike oporezivanja u kojima svi slojevi društva nisu bili jednaki pred zakonima. U novim nastojanjima, područje Dalmacije prednjačilo je u Europi. Proces nastanka katastra na području Dalmacije bio je dugotrajan. Od prve zemljišne evidencije u 14. stoljeću, pa sve do prve sustavne katastarske izmjere Dalmacije u razdoblju od 1823. godine do 1838. godine u sklopu izmjere zemalja Habsburške Monarhije, proteklo je preko 500 godina.

Za mletačke katastarske mape benkovačkog kraja korištena je arhivska građa iz fonda "**Mletački katastri Dalmacije 17. i 18. stoljeća**" koja se čuva u **Državnom arhivu u Zadru**. Što se tiče katastarskih mapa 19. stoljeća, odnosno austrijskih ili habsburških mapa, korištena je mrežna stranica **MAPIRE** (www.mapire.eu). **MAPIRE** je portal starih, detaljnih, georeferenciranih povijesnih karata na aktualnim satelitskim kartama, nastao kao rezultat međunarodne suradnje više nacionalnih arhiva i katastarskih ureda. Originali prikazanih katastarskih mapa na izložbi čuvaju se u **Ratnom arhivu Austrijskog državnog arhiva**. Budući da je istraživanje katastarskog gradiva izuzetno težak, složen, dugotrajan i mukotrpan posao, ova izložba služi kao uvod u daljnja i temeljita istraživanja povijesti benkovačkog kraja na katastrima 18. i 19. stoljeća koja će, nadamo se, u bliskoj budućnosti rezultirati vrijednim historiografskim zaključcima.

MLETAČKI KATASTAR

Prve katastarske evidencije u Dalmaciji Mlečani započinju već pri uspostavljanju svoje vlasti nakon što im je Ladislav Napuljski prodao svoja prava na Dalmaciju 1409. godine. Glavni mletački cilj bilo je uspostavljanje pravednog poreznog sustava, koji je obuhvaćao sve slojeve društva prema realnom prihodu. Novi sustav trebao je zamijeniti dotad vlasničke odnose i feudalne obaveze temeljene na odredbama gradskih statuta, odnosno pojedinačnim pogodbama seljaka i vlastele koja je samovoljno određivala teške namete. Novouspostavljena granica između Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva i Mletačke Republike u sjevernoj Dalmaciji podijelila je današnje područje benkovačkog kraja i tako ga, zbog političkih okolnosti, ostavila izvan prvih mletačkih katastarskih izmjera. Hrvatsko plemstvo zadržalo je svoja imanja u benkovačkom kraju te nastavilo dotadašnju feudalnu praksu društvenih odnosa i poreznog sustava. Međutim, budući da se čitav kraj našao između mletačkog pritiska s obale te osmanskih upada i pustošenja s istoka, upitno je kako su se kroz drugu polovicu 15. stoljeća ti odnosi odvijali. Kroz nekoliko vojnih pohoda u prvoj polovici 16. stoljeća, Osmanlije su zauzele čitavo područje benkovačkog kraja te uspostavile novo društveno uređenje koje je trajalo do prestanka njihove vlasti.

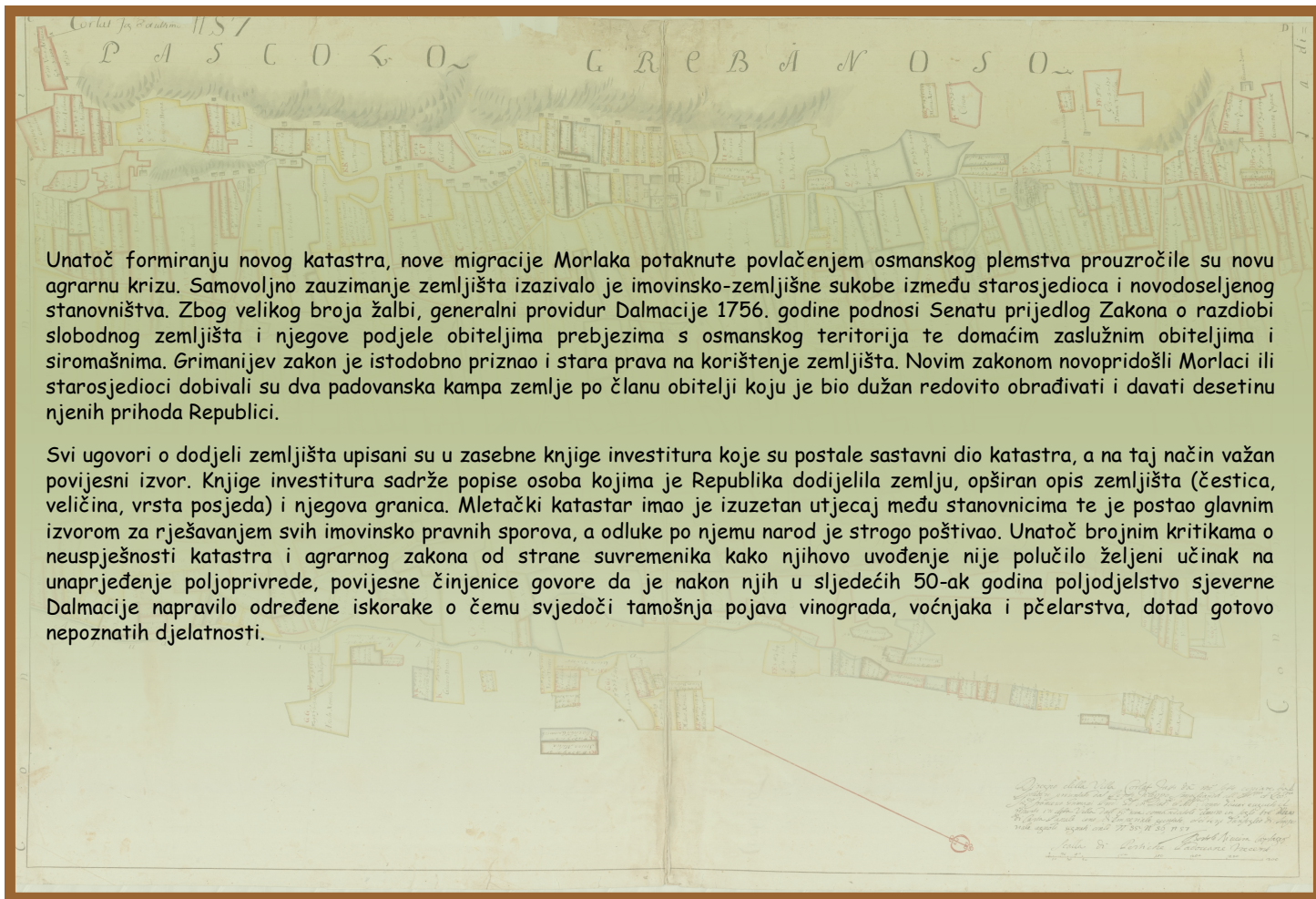
Posljedice osmanskih osvajanja bile su depopulacija benkovačkog prostora, a zatim val novodoseljenog morlačkog/vlaškog stanovništva iz unutrašnjosti Balkanskog poluotoka. Novo stanovništvo igralo je važnu ulogu u sljedećih stoljeće i pol dugih, napetih i često ratovima ispunjenih godina između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike. Nakon dugih godina u defenzivnom stanju, braneći uski pojas uz Jadransku obalu, Mlečani su zahvaljujući prebjegu morlačkog stanovništva na njihov teritorij za vrijeme Kandijskog rata (1664-1669) okrenuli ratnu sreću i uspjeli proširiti svoj teritorij u sjevernoj Dalmaciji. Novoutvrđena granica dobila je ime *Linea Nani*, po mletačkom komesaru Naniju koji ju je zajedno su osmanskim komesarom utvrđivao. Osim što je bilo potrebno inventarizirati novo teritorijalno proširenje, Mlečani su se morali suočiti s rješavanjem problema velikog prebjega s osmanskog teritorija. Morlaci već pri samom dolasku samoinicijativno zauzimaju oslobođeni teritorij, dok Mlečani investiturama rješavaju razdiobe za pojedina sela, unutar kojih su Morlaci sami međusobno vrše podjelu. Zauzvrat, Morlaci postaju mletački vojni obveznici, te plaćaju 1/10 privrednog prinosa. Na čelu svakog sela stajao je harambaša ili zapovjednik svoje čete ili bandire. Mlečani su tako uspostavili poljoprivredno proizvodnju vojno-lenskog tipa te dobili pogranično uređenje po uzoru na Vojnu krajinu u Habsburškoj Monarhiji.

Ubrzo je izbio novi rat zbog Moreje (Morejski rat) iz kojeg su Mlečani 1699. godine izašli kao pobjednici. Mirom u Srijemskim Karlovcima utvrđeno je novo razgraničenje, nazvano *Linea Grimani*, po mletačkom komesaru Grimaniju, a osvojeni teritorij *Aquisto nouvo* ili *nova stečevina*. Benkovački kraj je na taj način nakon duge osmanske vladavine u cijelosti teritorijalno pripao Mlečanima. Za vrijeme Morejskog rata došlo je do novog vala migracija. S područja Osmanskog Carstva na oslobođeni teritorij pristiglo je oko 30 tisuća novih stanovnika što je rezultiralo nedostatkom obradive površine i pašnjaka te uzrokovalo tešku agrarnu krizu. Agrarna reforma je postala neizbježna te je nužno tražila zemljišne evidencije nove stečevine. Već za vrijeme rata Mlečani su imali poteškoća s ubiranjem poreza od morlačkog stanovništva koje se opiralo. Zbog morlačke mobilnosti, Mlečani nisu imali pouzdane podatke o njihovim naseljima niti o stvarnim prihodima. Osim poreza, katastar je Mlečanima bio nužan i kako bi stabilizirali morlačka nomadska plemena, odnosno spriječili daljnje migracije i tako osigurali novu stečevinu.

Generalni providur Gerolamo Cornaro 1689. godine donosi odluku da se svi Morlaci raštrkani po poljima moraju naseliti u stalnim okupljenim selima s organiziranom vojnom upravom. U tu svrhu čitavo područje nove stečevine je proglašeno državnom imovinom koja je onda dodjeljivana Morlacima kako bi ih se na taj način vezalo za zemlju i sjedilački način života. Godine 1709. za vrijeme generalnog providura Vincenza Vendramina uspostavljen je katastar zadarskog okruga (Contado di Zara) unutar kojega se po prvi puta katastarski obradio čitav benkovački kraj.

Vrlo precizni podaci govore o iznimnom poduhvatu mletačkih vlasti. Ovaj katastar za svaku katastarsku općinu donosi način korištenja čestice (kulture), dijeleći ih na oranice, vinograde, livade (privatne i javne), neobrađene površine, pašnjake i nekorisne površine, nakon čega slijedi zbroj svih površina. Katastar donosi podatke o stanovništvu, muškarcima sposobnima za oružje, broju žena, dječaka i djevojčica te ukupnom broju stanovnika. Zatim slijede podaci o stoci; broju volova, krava, teladi i sitne stoke. U katastar su kao posjednici unesena imena glava obitelji koje su u pravilu činili muškarci, a vrlo rijetko žene udovice. Popis je sastavljen abecedarno, ne prema osobnim imenima, a ne prezimenima.

Uz rukopisni dio katastra, izrađene su rukopisne karte koje prikazuju osnovne osobine reljefa, raspored okružnih katastarskih općina te granice. Uz rub karte se u pravilu nalazi i tablica sa statističkim podacima. Za mjernu jedinicu površine korišten je padovanski kamp (Campo Padovano), kvarta i tavola, dok je mjera dužine korištena padovanska pertika. Sva zemljišta benkovačkog kraja i ostatka nove stečevine dužna su državi plaćati desetinu, besplatno kulučiti i služiti u vojnim jedinicama. Zemlja se nije mogla prodati, a nasljeđivao bi ju najstariji muški potomak. Temeljem ovog katastra u razdoblju 1702. do 1711. godine morlačko stanovništvo je definitivno i kompaktno naseljeno na tlu nekadašnjeg srednjovjekovnog hrvatskog stanovništva.

Unatoč formiranju novog katastra, nove migracije Morlaka potaknute povlačenjem osmanskog plemstva prouzročile su novu agrarnu krizu. Samovoljno zauzimanje zemljišta izazivalo je imovinsko-zemljišne sukobe između starosjedioca i novodoseljenog stanovništva. Zbog velikog broja žalbi, generalni providur Dalmacije 1756. godine podnosi Senatu prijedlog Zakona o razdiobi slobodnog zemljišta i njegove podjele obiteljima prebjezima s osmanskog teritorija te domaćim zaslužnim obiteljima i siromašnima. Grimanijev zakon je istodobno priznao i stara prava na korištenje zemljišta. Novim zakonom novopridošli Morlaci ili starosjedioci dobivali su dva padovanska kampa zemlje po članu obitelji koju je bio dužan redovito obrađivati i davati desetinu njenih prihoda Republici.

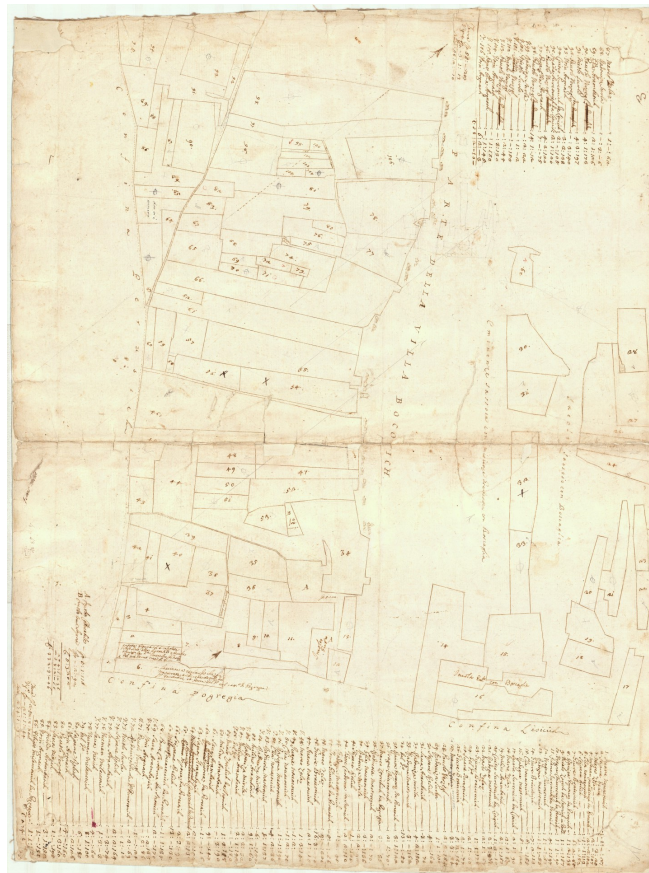
Svi ugovori o dodjeli zemljišta upisani su u zasebne knjige investitura koje su postale sastavni dio katastra, a na taj način važan povijesni izvor. Knjige investitura sadrže popise osoba kojima je Republika dodijelila zemlju, opširan opis zemljišta (čestica, veličina, vrsta posjeda) i njegova granica. Mletački katastar imao je izuzetan utjecaj među stanovnicima te je postao glavnim izvorom za rješavanje svih imovinsko pravnih sporova, a odluke po njemu narod je strogo poštivao. Unatoč brojnim kritikama o neuspješnosti katastra i agrarnog zakona od strane suvremenika kako njihovo uvođenje nije polučilo željeni učinak na unaprjeđenje poljoprivrede, povijesne činjenice govore da je nakon njih u sljedećih 50-ak godina poljodjelstvo sjeverne Dalmacije napravilo određene iskorake o čemu svjedoči tamošnja pojava vinograda, voćnjaka i pčelarstva, dotad gotovo nepoznatih djelatnosti.

HR DAZD Mape Grimani (6)
karta br.10.
Katastarska mapa
Benkovca

HR DAZD Mape Grimani (6) karta br.8
Katastarska mapa sela Kula Atlagić, s popisom čestica pojedinih vlasnika

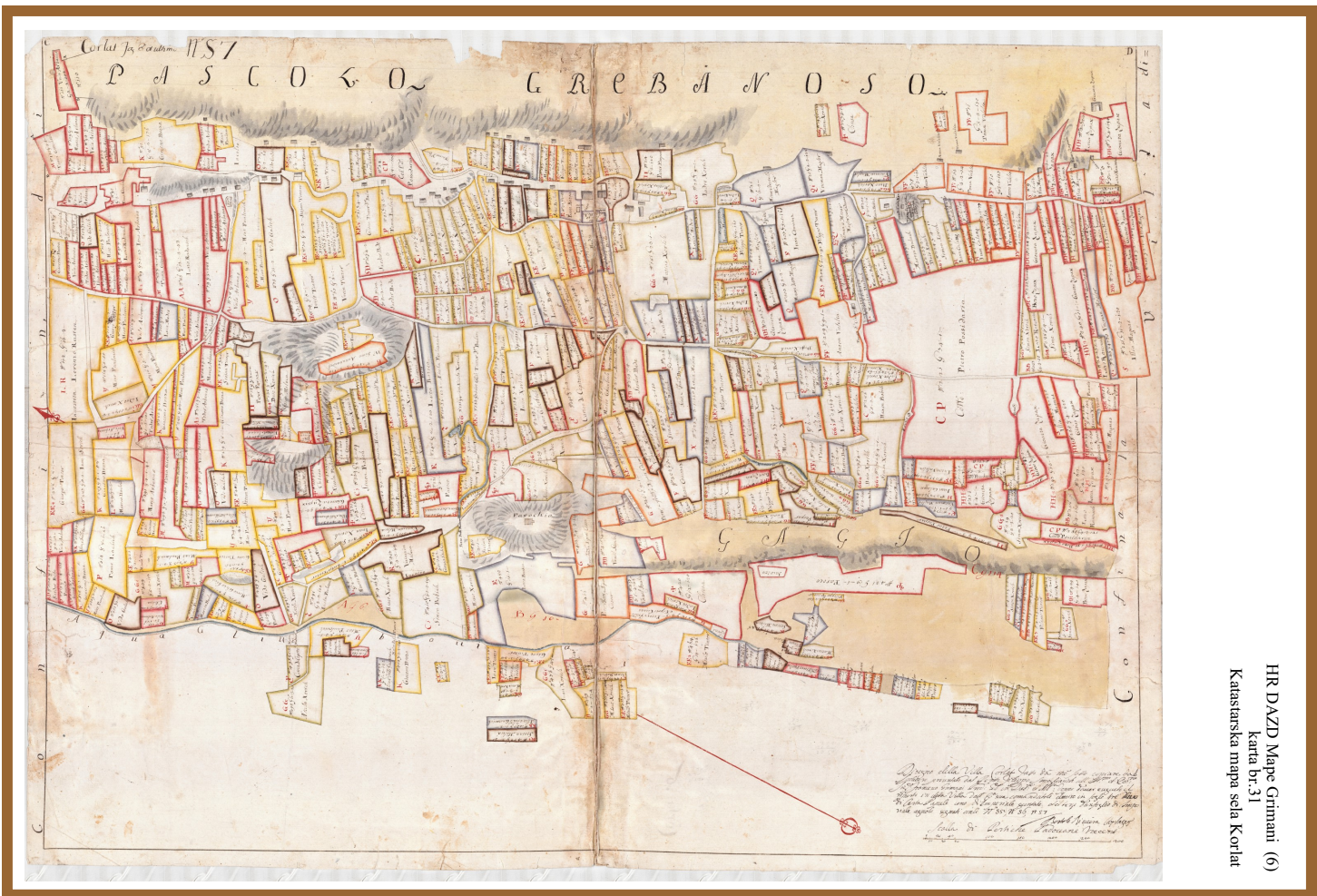
HR DAZD Mape Grimani (6) karta br.54
Katastarska mapa sela Buković s popisom čestica pojedinih vlasnika

HR DAZD Mape Grimani (6)
karta br.491
Detalji katastrske mape sela
Vukčić

HR DAZD Mape Grimani (6)
karta br.222
Detalji katastarske mape sela
Medvida

HR DAZD Mape Grimani (6)
karta br 31
Katastarska mapa sela Korlat

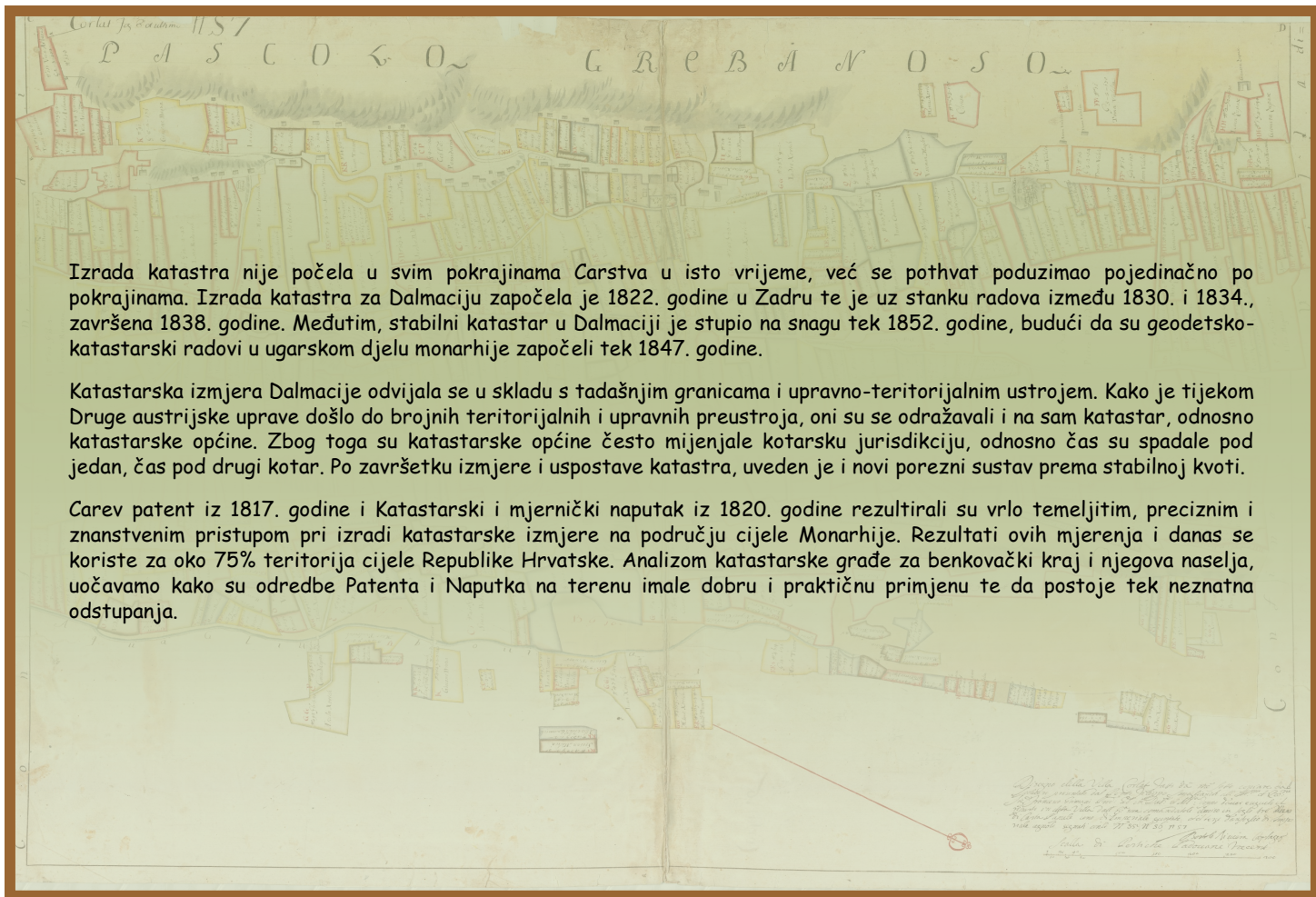
AUSTRIJSKI KATASTAR

Mletački pokušaj upravno-pravnih i gospodarskih reformi u 18. stoljeću završio je relativno neuspješno. Pad Mletačke Republike nakon mira u Campoformiju 1797. godine, Dalmacija je dočekala slabe ekonomije i poljoprivrede te siromašnog i gladnog stanovništva.

Osim zabrinutog plemstva koje pad Venecije nije lagano prihvatilo, većina stanovnika na čelu sa svećenstvom na dolazak pod novog gospodara, Austriju, gleda s oduševljenjem te se nada ujedinjenju s kontinentalnom Hrvatskom, ukidanju feudalnih nameta i ekonomskom prosperitetu. Unatoč velikoj želji za ujedinjenjem dalmatinskog stanovništva, Austrija je provela „igrokaz“ kojim je prividno prikazala da će ispuniti te želje, a u realnosti je odmah po zauzeću čitavu regiju podvrgnula izravno vladi u Beču. Prva austrijska uprava u Dalmaciju bila je kratkog vijeka. Već 1805. godine Napoleon nanosi poraze Austrijancima na bojnopolju te odredbama mira u Požunu dobiva prava na Dalmaciju. Od 1806. do 1813. godine, benkovački kraj, zajedno s ostatkom Dalmacije nalazio se pod upravom Napoleоновe Francuske i njenih ilirskih pokrajina. Napoleonov pad 1813. godine doveo je do sazivanja Bečkog kongresa na kojem je Dalmacija ponovno vraćena Austriji, gdje će i ostati do sloma Habsburške Monarhije na koncu Prvog svjetskog rata 1918. godine.

Radi kontroliranja poreznog sustava i prihoda te ojačanja vojne sposobnosti, Austrijanci su još od 18. stoljeća radili na izradama katastara i vojnih karata u pojedinim dijelovima Carstva. Unatoč velikom napretku u izradi vojnih mapa i katastara, podaci i izmjere učinjene su dosta površno i nesustavno, što je rezultiralo potrebom za izradom novog katastra.

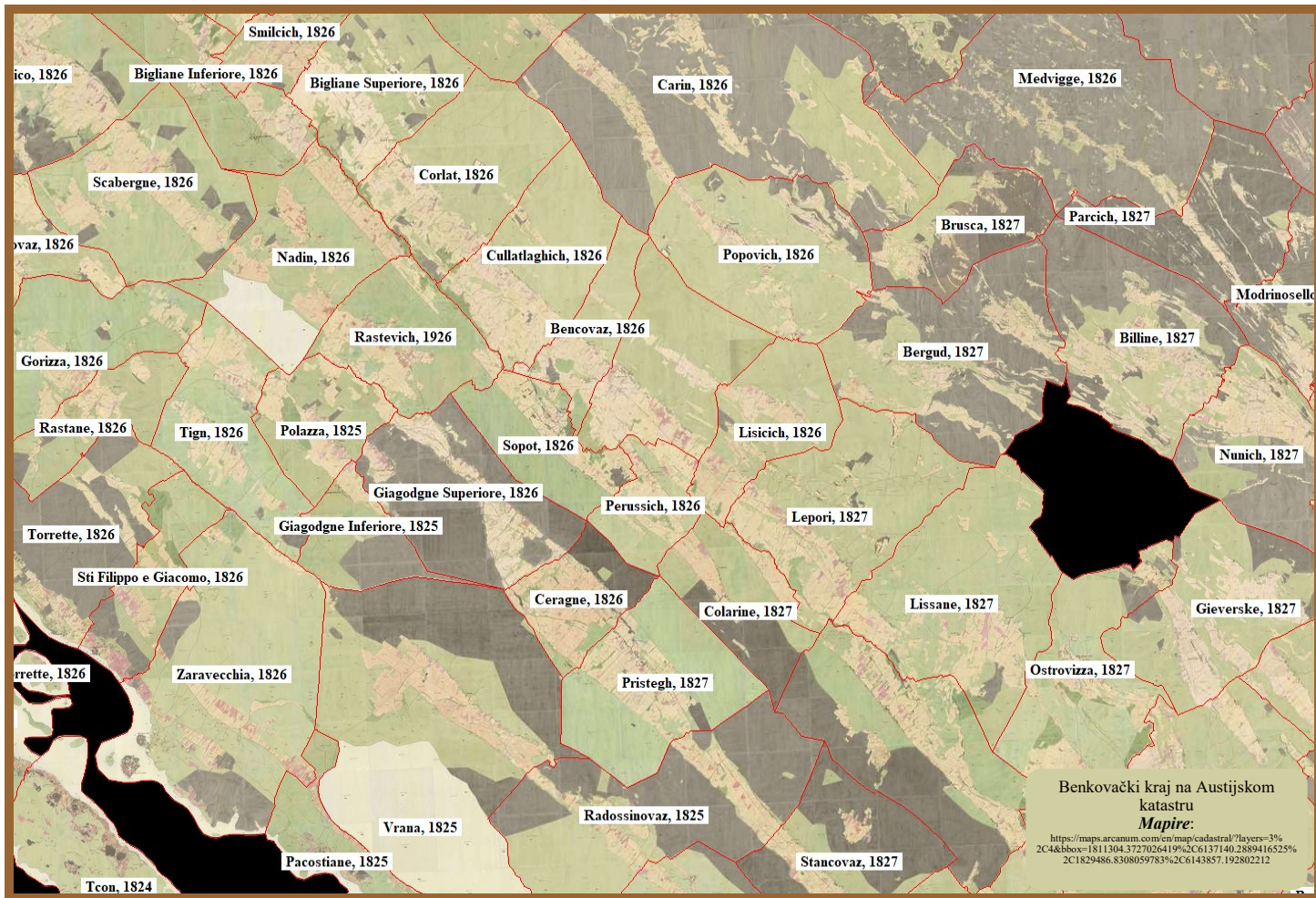
Glavni cilj novog pothvata bilo je uvođenje novog, ujednačenog, pravednog i stabilnog poreznog sustava na razini čitavog Carstva, baziranog na neto prihodu. Novim katastrom, godišnja porezna stopa trebala je biti jednaka i stabilna za sve pokrajine, okruge, kotare i općine te svakog pojedinačnog poreznog obveznika diljem cijele monarhije. Car Franjo II. 1816. godine osniva „Povjerenstvo za osnivanje katastra“, a koncem sljedeće godine donosi naputak, odnosno „Carev patent o uvođenju stabilnog katastra“. Patent ističe da izmjeru moraju obaviti vlastiti, znanstveno obrazovani i uvježbani mjernici iz vojnog i civilnog staleža. Provedba ovog poduhvata iziskivala je mnogo vremena, visoke troškove i veliki broj pomoćne radne snage.

Izrada katastra nije počela u svim pokrajinama Carstva u isto vrijeme, već se pothvat poduzimao pojedinačno po pokrajinama. Izrada katastra za Dalmaciju započela je 1822. godine u Zadru te je uz stanku radova između 1830. i 1834., završena 1838. godine. Međutim, stabilni katastar u Dalmaciji je stupio na snagu tek 1852. godine, budući da su geodetsko-katastarski radovi u ugarskom djelu monarhije započeli tek 1847. godine.

Katastarska izmjera Dalmacije odvijala se u skladu s tadašnjim granicama i upravno-teritorijalnim ustrojem. Kako je tijekom Druge austrijske uprave došlo do brojnih teritorijalnih i upravnih preustroja, oni su se odražavali i na sam katastar, odnosno katastarske općine. Zbog toga su katastarske općine često mijenjale kotarsku jurisdikciju, odnosno čas su spadale pod jedan, čas pod drugi kotar. Po završetku izmjere i uspostave katastra, uveden je i novi porezni sustav prema stabilnoj kvoti.

Carev patent iz 1817. godine i Katastarski i mjernički naputak iz 1820. godine rezultirali su vrlo temeljitim, preciznim i znanstvenim pristupom pri izradi katastarske izmjere na području cijele Monarhije. Rezultati ovih mjerenja i danas se koriste za oko 75% teritorija cijele Republike Hrvatske. Analizom katastarske građe za benkovački kraj i njegova naselja, uočavamo kako su odredbe Patenta i Naputka na terenu imale dobru i praktičnu primjenu te da postoje tek neznatna odstupanja.

Benkovački kraj na Austrijskom katastru
Mapire:

<https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1811304.3727026419%2C6137140.2889416525%2C1829486.8308059783%2C6143857.192802212>

Benkovački kraj na katastarskim mapama

VIII. i XIX.st

BENKOVAC 2021.

ORGANIZATOR IZLOŽBE:
ZAVIČAJNI MUZEJ BENKOVAC

AUTOR IZLOŽBE:
MATE ČURKOVIĆ

KUSTOSI IZLOŽBE:
MATE ČURKOVIĆ
MARIN ČURKOVIĆ

OBLIKOVANJE & DTP:
MATE ČURKOVIĆ
INFO TURIST d.o.o Zadar

NAKLADNIK:
ZAVIČAJNI MUZEJ BENKOVAC

ZA NAKLADNIKA:
MARIN ČURKOVIĆ

Zavičajni
Muzej
Benkovac